

УДК: 340.1(4-672EU):347.51
Biblid 1451-3188, 17 (2018)
Год XVII, бр. 66, стр. 22–46
Изворни научни рад

ОДГОВОРНОСТ У ПОЛИТИЦИ И КОМУНИТАРНОМ ПРАВУ

Љиљана М. МУДРИНИЋ¹

Анстракт: У раду се разматра питање одговорности као етичког појма и као једна од кључних особина човјековог дјеловања. Питање одговорности (предуговорне или било које друге) надовезује се на питање мјеста и домашаја начела савјесности и поштења у правном систему Европске уније и код нас, те су у раду анализирани основни принципи на којима се темељи одговорност. Појединачно су обрађени услови (претпоставке) постојања моралности, те посебан значај свијести за моралну праксу и морално поступање. С посебном пажњом анализирају се врсте одговорности и њихов недостатак. Један дио рада посвећен је дефинисању обима различите врсте одговорности, а прије свега политичке одговорности код нас и у Европи. На крају рада се разматра усклађеност рјешења прихваћених у нашем законодавству са правилима европског уговорног права у погледу регулисања овог института.

Кључне ријечи: одговорност, етика, морална одговорност, политичка одговорност.

1) ОДГОВОРНОСТ КАО ТЕМЕЉНИ ЕТИЧКИ ПОЈАМ²

Одговорност је једна од кључних особина човјековог дјеловања. Поставља се питање између слободе избора и одговорности за слободу избора. Доносе се све бројнији међународни и државни закони о људским правима и заштити тих права темељених на човјековој исконској слободи а, с друге стране, слобода има и своју негацију а то су друштвене и државне норме којих се човјек мора држати. Ми смо једноставно стављени пред

¹ Универзитет „Мегатренд“, Београд. Е-mail: mudrinic.ljiljana243@gmail.com

² Нисмо рођени врли. Такви постајемо упражњавањем врлине. По Аристотелу добри људи не настају сами од себе. Дјеца док расту морају бити подучавана од врлих људи.

трајни и континуирани избор у животу, не само пред нечим новим већ и пред већ донесеном одлуком. Стално се преиспитујемо и стално смо суочени са питањем – јесмо ли добро изабрали? Међутим постоје вриједности којима се можемо руководити при одлучивању, а то су вриједности добра. Јер бирањем добра – бирамо добро за све људе и тада говоримо о “општем добру” према којем би требало усмјеравати лично и колективно дјеловање. У том чину избора, за опште добро или не, читује се и одговорност избора сваког појединца. Свако мора сносити одговорност за свој избор, јер има могућност и слободу избора, значи остварује своје право избора, али исто тако мора сносити и одговорност за свој избор. Данас сви говоре само о правима, али нико не говори о обавезама и одговорности. Појам одговорности све више постаје један од темељних етичких појмова, при чему заузима мјесто које је у етици заузимао појам дужности. Појам одговорности најприје се сусреће унутар правног подручја гдје се његово значење своди на правну и моралну урачунљивост. У том контексту он претпоставља знање, вољу и слободу као нужне елементе урачунљивости. Осим што се појам одговорности преселио из правног у етичко подручје, сама је етика доживјела промјене. Етика је посебна филозофска дисциплина из области духовних наука, која за предмет свог истраживања има морал у најчистијем облику. Међутим, она није и једина наука која се бави моралом. Називамо је науком о моралу јер проучава морал као друштвену појаву, не само са теоријског него и са практичног становишта. У теоријском смислу, етика морал описује и објашњава са становишта цјелокупног човјековог личног и друштвеног живота. У практичном смислу, етика утврђује и формулише принципе и правила којима треба да се руководе људи. Са теоријског становишта – етика објашњава шта је добро, а са практичног – шта треба чинити да би то добро било остварено. Етику често називају и филозофијом морала. При томе, она обухвата све оне посебне филозофске дисциплине које се баве проучавањем морала (онтологију, гносеологију и логику морала). Онтологија морала испитује биће морала и његову суштину. Аксиологија морала испитује моралне вриједности, а један њен дио истражује идеалне моралне вриједности. Гносеологија морала и логика истражују сазнајну и логичку страну морала и данас се све више повезују у јединствену дисциплину која се назива мета-етиком.³ У античко вријеме Етика је схваћена као учење о људски сретном животу, при чему је полис мјесто остварења таквог живота. У средњем се вијеку одвајају сретан живот и политика. Политика није више мјесто остварења добра, него ограничење

---

³ Неђо Даниловић, *Морал војске у грађанском рату*, Извод из монографије посвећене теоријским основама етике и морала, Задужбина Андрејевић, Београд, 1999, стр. 1-2.

зла. У модерном времену појединац простор самоостварења проналази не више у политичкој заједници, него у остварењу личне слободе. Политика постаје друштвеним уговором. Не бави се садржајем, него условима остварења. Овај принцип ограничења Кант уводи у етику гдје морал не учи како постати сретним, него постати достојним среће. Макс Вебер тематизује етику одговорности разликујући је од етике намјере. Задњих деценија нашег столећа, осим плурализације етике, појам одговорности развија се у правцу универзализације (Х. Јонас), али и у смјеру конкретне одговорности за другог (Е. Левинас). Структура појма одговорности, изречена у формалној реченици: неко је некоме одговоран за нешто, изриче неколико односа на које упућује одговорност: субјект одговорности, објект одговорности, за што је ко одговоран, због чега се нешто жели постићи а друго избјећи, пред ким је неко одговоран, као и када наступа одговорност.

2) ОДГОВОРНОСТ И ДУЖНОСТ

Појам одговорности, премда није непознат етици, и премда је већ Аристотел знао како је за своја дјела одговоран неко ко их је учинио слободно, ипак тек у нашем вијеку улази у центар етичких расправа и све више израћа као један од темељних етичких појмова. У модерно доба добија додатно значење излазећи из дотадашњег степена идентификације дјела и починиоца. Премда још није добио јасну формулацију, значење појма одговорности увелико се проширило у односу на претходно, правно значење. Одговорност заузима мјесто које је раније у етици заузимао појам дужности. Већ и ова чињеница довољно говори о промјенама које су се догодиле на нивоу опште свијести. Појам дужности био је везан уз претпоставке реда и закона, као и уз претпоставку људске слободне воље. Дужност је била схваћена као људски став којим човјек, живећи у духовном и моралном реду, остварује своју слободу. Тако појам одговорности извлачи на видјело људски однос са свијетом који више није мишљен терминима непромјењивости, него терминима историјског. Историја успоставља човјеков однос са свијетом који може бити одговоран прво зато што је сам човјек мишљен као одговорно биће у свијету. Одговоран однос са свијетом, са другим људима, као и са институцијама, законима и обичајима произлази из узајамности односа, а што опет претпоставља слободу.

3) ВРСТЕ ЕТИКЕ

Осим пресељења појма одговорности и сама етика је доживјела промјене. У античко вријеме етика је поистовјећена с политиком. Будући да је човјек зоон политикон, немогуће је човјека замислити изван заједнице.

Заједница се оријентише на природи од које пресликава склад схваћен као равнотежу сила, као праведни омјер који цјелину држи на окупу. Стога је праведност принцип који управља како природом тако и градом, али истовремено и душом. „Исте су ствари најбоље и засебно и заједно, што законодавац мора усадити у душе људима“.⁴ Политичко су и лично остварење у сагласности јер су међусобно повезани. Полис гарантује услове у којима ће људи остварити свој најбољи могући живот. Бољи живот људи учиниће бољим полис. Добар живот је истовремено и политички идеал полиса и етички идеал појединца, и то не случајно, него због директне узрочно-последичне везе. У средњем вијеку етика се одваја од политике. Хришћанство, постављајући „добар живот“ у директну везу с вјечним животом поставља и улазак појединца а не заједнице у вјечни живот. Политика од мјеста остварења добра постаје мјестом ограничења зла. Будући да остварење добра долази у сферу личног живота, етички проблеми више се не подударaju с политичким проблемима. Етика тако одлази у унутрашњост душе гдје је мјерило интенција, намјера. Политици остаје управљање подручјем које покрива простор изван личних одлука и ставова. Тако се ствара могућност да исправна намјера остане независна од посљедица дјела те тако морална праведност постане различитом од легалне праведности. Етика се повлачи у унутрашњост, у савјест, а политика постаје институцијом која ограничава зло. У модерном времену слабљењем утицаја хришћанства и све мањим утицајем разлике небеског и земаљског продубљује се разлика појединца и друштва. Одвајањем етике и политике појединац проналази простор самоостварења не у политичкој заједници, него у остварењу личне слободе. Политика служи очувању слободе појединаца који уговарају услове очувања слободе и на тај начин политика постаје друштвеним уговором. То је уједно и врхунац одвајања политике и етике, јавног и приватног живота. Политика се више не бави садржајем живота, него условима остварења. Кант ће овај принцип ограничења увести и у етику. Етика код Канта више нема циљ остварити добро, које је у антици било схваћено као сагласност крепости и срећу, него само остварити услове који могу потпомоћи срећу, али „морал заправо није наука како себе треба да усрећимо, него како треба да постанемо достојним среће“.⁵ Одвајање етике од политике и одвајање крепости од среће унутар саме етике довело је етику до тачке у којој се спасава још само чистоћа намјере сачуване унутар савјести. Тако је могуће заузети неутрални став према оном што се догађа у свијету. Тиме се отворио широки простор у који се смјешта техника и пред којом све више политика и етика показују своју немоћ. Кант је разрадио

---

⁴ Aristotel, *Politika*, Globus, Zagreb, 1989, str. 1333-1334.

⁵ Immanuel Kant, *Kritika praktičkog uma*, Naprijed, Zagreb, 1974, str. 179.

етику намјере, а Макс Вебер је тематизовао етику одговорности, етику усмјерену на посљедице. Одговорност се овдје појављује као појам којим се покушава етички покрити слободни простор догађања у свијету, догађања изван појединачне савјести. „Мора нам бити јасно да све етички оријентисано дјеловање може стајати под двије међусобно темељно различите, нерјешиво супротстављене максиме: оно може бити оријентисано према етици увјерења или етици одговорности. Тиме није речено да је етика увјерења идентична неодговорности, а етика одговорности непостојању увјерења. О томе наравно нема ни говора. Но попут понора је велика супротност која дијели дјеловање према максими етике увјерења. Или религиозно речено: ‘Хришћанин поступа исправно, а успјех препушта Богу’ или дјеловање према максими етике одговорности: то да човјек за (предвидиве) посљедице свога дјеловања мора сам одговарати.“⁶ Етика одговорности овдје иде даље од првобитне идентификације починиоца и чина. Мјеродавно за ово проширење је промијењена друштвена ситуација од 18. века наовамо. Наука која омогућује напредак технике и техника која доноси нове производе изнесе на видјело како најприје више нема једног јасно одговорног починиоца и како се, већ прије него што је уопште настала икаква штета, појављује потреба утврђивања одговорних. Овдје се појављује обиљежје дјеловања у научно-технолошкој цивилизацији: анонимно дјеловање и магловитост узрочно-посљедичних односа. Наше вријеме прати плурализација етика, глобализација свих проблема а тиме и глобализација, универзализација етике. Универзализација етике рефлектује се у мисли Ханса Јонаса, а конкретизација одговорности, чак изабраности за одговорност, најснажније код Емануела Левнаса. Појам одговорности у савремену етичку свијест Ханс Јонас је увео својим главним касним дјелом „Принцип одговорности“. Ово дјело дефинише суочавање етике с нараслом научно-техничком моћи која је управо својим наглим и глобалним порастом показала неодрживост претпоставки свих пријашњих етика. Елементи на које су се прећутно ослањале досадашње етике, по Јонасу су: сталност људске нарави, одредивост добра и домет људског дјеловања а с њим и домет одговорности. Пораст научно-техничке моћи, како над изванљудском природом тако и над самом људском нарави, квалитетно другачије одређује људско дјеловање које захтијева и другачију етику. Досадашње су етике биле обиљежене етичком неутралношћу у опхођењу са изванљудским свијетом, антропоцентричношћу, непромјењивошћу људске бити, малим дометом ефикасног дјеловања, краткоћом предвиђања, постављања циља и урачунљивости као и ограниченом контролом ситуације. Насупрот тим

⁶ Maks Veber, *Vlast i politika, Politika kao poziv*, Hrvatsko sociološko društvo, Zagreb, 1999, str. 205.

обилежјима нова би етика одговорности требала, не дирајући у вриједност интимне непосредности односа према ближњем, у своје подручје увести до сада непостојеће подручје: крхкост и рањивост природе. Она се надаље мора суочити с разликом техничке моћи и предвиђајућег знања. Знање постаје дужношћу и истовремено смо присиљени признати властито незнање када су у питању далекосежне посљедице дјеловања. Нова етика одговорности мора признати како постоје сврхе у самом себи и изван људске сфере. Тако је биосфера, на примјер, сврха самој себи. Јонас уводи нови категорички императив који гласи: „Дјелуј тако да учинци твојих дјела не буду разарајући за будућу могућност оваквог живота“, или „Не уништавај услове за бесконачни наставак човјечанства на земљи.“⁷ Овај принцип више није упућен најприје појединцу, него надасве колективном дјеловању, дакле, првенствено политици. Посебан приступ одговорности долази од Е. Левинаса. У његовом мишљењу можемо пронаћи конкретизацију одговорности подједнако као и јединство избора на одговорност, незамјењивост одговорности за другога. На западу је увријежено мислити како одговорност претпоставља слободу, како је она израз слободе. Слобода субјекта је апсолутни предуслов одговорности. Не дирајући у овакво искуство одговорности, Левинас на свјетло извлачи друкчије искуство, искуство одговорности у другом, преко другога. Мјерило научног и техничког знања и моћи јест „добро-чинити-другима“. За Левинаса није питање да ли су наука и техника оправдани, него како, с којом етичком намјером се употребљавају: из самољубља или из одговорности за друге. Још једно обилежје одговорности: одговорност је обесконачење одговорности. Што више одговорности преузимам то сам више одговоран: обесконачење добротe. У одговорност не спада само други, него и трећи, тј. многи други, они који нису присутни, генерације које тек долазе. Одговорност је, када се мене тиче, посве субјективна и посебна, али што се ње тиче она је универзална у простору и времену. Језгро одговорности, код Левинаса, лежи у одговорности кроз другога и за другога. Тиме се не негира одговорност у првом лицу. Напротив. Она је потребна како би се уопште могла опазити одговорност преко другога и за другога. Још једна тачка је важна. Левинас истиче нужност малих доброта, малих одговорности које су незамјењиве у свијету гдје се одговорност мисли глобалним терминима. На тај начин он спасава појединца из осјећаја немоћи који се појављује свугдје гдје је одговорност нарасла до глобалне непрегледности у којој појединац више не види начина како остварити своју одговорност. Не вриједи побуђивати појединца на одговорност за свијет и истовремено га оставити самог пред тежином планетарних размјера. Домет појма

---

⁷ Hans Jonas, *Das Prinzip Verantwortung*, Suhrkamp, Frankfurt, 1989, p. 36.

одговорности код Јонаса расте с растом научно-технолошке моћи. Одговорност је тако корелат моћи. Што више моћи то више одговорности. Дужност одговорности мора моћи допријети до тачке до које допире и наша моћ. Једино тако ће одговорност моћи обуздати моћ и скратити ужитак како бисмо оставили простора будућим генерацијама. Овдје је поглед упућен до крајњих обрису хоризонта моћи. Опасност је да се нарасла планетарна одговорност претвори у немоћ и неодговорност за све што је мање од глобалне одговорности.⁸ Одговорност тежи универзализацији, али истовремено мора проналазити пут конкретизацији и свакодневним одлукама и односима.

4) СТРУКТУРА ОДГОВОРНОСТИ

Одговорност је однос. Неко је некеме одговоран за нешто – тако гласи темељна формална структура овог појма. Али, ова формула, премда истиче срж, не открива одмах све могуће односе на које упућује одговорност. Ко је субјект одговорности? У традиционалном разумијевању одговорности као урачунљивости могуће је мислити само на појединачну особу. Али, носилац одговорности не мора бити само појединац, него и колектив или институција. Субјект одговорности, мишљен појединачно или колективно, може носити одговорност, односно бити одговоран за нешто, може преузети одговорност за нешто, може бити позван на одговорност и, коначно, може дјеловати одговорно. Објект одговорности је најприје чин, радња коју неко извршава. Овдје чин ваља схватити довољно широко како би могао обухватити и пропусте и језичке акте. Надаље, одговорност произлази и из онога за што је неко одговоран, за намјераване и ненамјерне посљедице чина, при чему је опет могуће разликовати првобитне, другоразредне и даљње учинке неког чина. Одговорност за нешто ваља мислити не само полазећи од субјекта, стога што се одговорност сужава на узрочно-посљедичне односе, него полазећи и од догађања и животних односа. Одговорност тако укључује и ону за властита дјела, као и одговорност за свијет коју ваља конкретизирати. Овдје ваља водити рачуна о асиметричности одговорности. Одговорност је, осим тога, смислена само уколико знамо због чега се одређеним чином желе произвести неки учинци, а други избјећи. То значи како је потребно позивати се на вриједности које онда вриједе као нормативни оријентир. Одговорност се тако увијек ослања на неке вриједности, без обзира које оне биле. Одговорност је на крају став који је усмјерен на добар живот свих бића, на активно залагање за бољи живот свих (биофилија). Посебни односи одговорности кристализирају се

---

⁸ Анте Вучковић, *Појам одговорности*, Интернет:

појашњењем пред ким или пред чим је неко одговоран. Осим суда који захтијева одговор, постоје и друге инстанце које такође постављају питање које тражи одговор: Бог, држава преко својих институција, јавно мњење, историја, будућност, колеге, властита савјест. Овдје у подножју лежи отворено питање – која је инстанца посљедња пред којом се сноси одговорност? У принципу смо дужни одговор према свакоме ко је у стању поставити питање „зашто?“, „с којим правом?“ у односу на све што за њега има неку вриједност. Кантову максиму: „Дјелуј тако да човјечанство у својој особи као и у особи сваког другог не употребљаваш никада као средство, него увијек истовремено и као сврху“, ваља проширити тако да се ништа стварно, што по себи самом већ није у функцији средства, не може свести на обично средство за неку личну сврху. Остаје још и питање када наступа одговорност. Оно нас упућује на различите стране одговорности које произлазе из усмјерености на различите временске димензије. Ретроспективни појам одговорности односи се на дјела која стоје иза нас и на његове посљедице. Ово лице одговорности које је окренуто прошлости претпоставља и преузимање одговорности за историју која није сасвим наше дјело, а коју ми сами преузимамо као нашу историју. Ретроспективна одговорност скрива идеју дуга и то не само дуга за оно што смо сами учинили, него и дуга према ономе што је учинило да смо ми оно што јесмо. Прихватити такав дуг значи бити одговоран. Проспективни појам одговорности започиње већ прије самог чина, прати га и траје док трају посљедице. Овако схваћена одговорност не гледа уназад нити тражи скривене намјере код починилаца, као што је случај код судије који одређени чин приписује одређеном починиоцу, него је усмјерена према будућности. Ретроспективна и проспективна страна одговорности се додирују у одговорности у садашњости. Садашњост не би требало схватити као одсјечени тренутак хронолошког времена, него надасве као временску димензију која сабира физички, психички и морални идентитет као претпоставке за одговорност.⁹

5) ПОДЈЕЛА ОДГОВОРНОСТИ

Одговорност можемо подијелити по више подручја човјековог дјеловања на: Моралну одговорност, Религиозну одговорност, Материјалну одговорност и Политичку одговорност. Морална одговорност – морал покрива подручје човјекова живота који одређује какав човјек јест и какав би требао бити. Морал не значи човјекову датост, оно што он јест, већ

---

⁹ Слободан Зечевић, „Европски идентитет“, *Европско законодавство*, 2015, бр. 51, стр. 9-21.

задатост, какав би требао бити. Човјеку су задате вриједности по којима би се требао понашати, и по којима би требао живјети. Скуп тих вриједности чини морал. Својим дјеловањем човјек одговара сам пред собом хоће ли прихватити те вриједности или не, али исто тако одговара и пред свим другим људима, који те вриједности прихватају. То је морална одговорност према себи самом и према другим људима. О моралној одговорности биће још ријечи касније. Одговорност и обавезе су блиско повезане. Одговорност је социолошка, морална, психолошка, политиколошка, филозофска правна категорија. Сви имамо обавезу и дужност да испунимо своје одговорности, а одговорни смо за испуњење обавеза. Човјек као друштвено, морално, природно и стваралачко биће је основ одговорности, без обзира о ком се друштву радило, заједно са цјелокупним друштвеним односима. Одговорност се „не може избјећи и кад се хоће“. Да би функционисала одговорност мора бити једнака, а да би била једнака мора бити неједнака. Одговорност је одговорност за све, али да се не би остало на нивоу „апстрактне апстракције“ и наивно упало у вјешто начињену замку да онда нико није одговоран, категорију (појаву) ваља операционализовати не само на историјску него и на стратегијску, оперативну, тактичку, инструменталну димензију. „Морал претендује на апсолутност и универзалност. Етика се онда схвата као лично примјењивање одређеног скупа вриједности који је појединац слободно усвојио да би остварио циљ који себи поставља и сматра га исправним. Етика је, у том случају, нешто што је изграђено на основу једног претходно усвојеног морала као доминантног појма. То схватање блиско је разликовању које филозоф Пол Рикер (Paul Ricoeur) успоставља између „онога што се сматра исправним“ (етика) и „онога што се намеће као обавезно“ (морал).¹⁰ Религиозна одговорност – док се код моралне одговорности ради о човјековом односу према његовим вриједностима и његовом односу према људима који су усвојили те вриједности, код религиозне одговорности ради се о његовом односу према Богу и Божјим вриједностима! То је уствари однос који се у теологији назива гријех. Ако човјек одбаци одговорност према Богу и Божјим постулатима, он није одговоран пред Богом јер га је избацио из свог живота, али он даље остаје морално одговоран пред људском заједницом. Материјална одговорност – свјесно и промишљено донесена одлука подлијеже моралној и религиозној одговорности, међутим, конкретно људско дјеловање које може имати и материјалне посљедице подлијеже и материјалној одговорности. Материјална одговорност је, у ствари, начин на који се заједница брани од злоупотребе слободе избора сваког појединца, односно то је начин на који се санира штета коју је појединац својим дјеловањем учинио. Но и ту треба направити разлику између кривице и одговорности. Разликују се

¹⁰ Данијел Корни, *Етика информисања*, Београд: СЛЮ, 1999, стр. 8.

индивидуална кривица и одговорност од колективне кривице и одговорности. Познате су нам узрјечице. „Нико није крив док му се не докаже кривица“ и „Кривица је увијек појединачна, никад колективна“, гдје се заправо појединац брани пред могућом злоупотребом колективитета. Политичка одговорност – ову одговорност посматрамо као политички одговорну мисао и ријеч, и политички одговорно дјело. Политички одговорну мисао и ријеч посматрамо кроз комуникацију међу људима. Ријеч је један од најбитнијих начина комуникације, односно посредовања међу људима. Једном изговорена ријеч претвара мисао у политичко људско дјеловање. Стога је сваки учесник у политици одговоран за изречену ријеч, је ли она искрена или неискрена! Искрено изговорена ријеч је легитимна и једино морална, док је неискрено изговорена ријеч дубоко неморална, усмјерена према слушаоцу, да код њега изазове криви утисак, да га криво информише и самим тим да га усмјерава на доношење кривих одлука. Политички одговорна ријеч је легитимна и легална уколико је искрена и одговара стварном стању. Међутим, у политичкој борби између политичких странака за искривљене и прећутане информације мора постојати политичка и морална одговорност! Политичка одговорност читује се губитком избора – код нас није прихваћено правило оставке. Оставка као таква представља чин одговорности, но код нас је веома мали број политичара који су поднијели оставку. Одговорност у политици за прошлост код нас је такође непозната категорија. Свјedoци смо систематског и дугогодишњег избјегавања одговорности за почињене злочине. Такође смо свјedoци неодговорног понашања појединаца и група на подручју културе, медија и спорта. Свјedoци смо неефикасног, селективног и корумпираног правосуђа. Шта су посљедице таквог неодговорног понашања? Огромне су посљедице, јер се из вербалног неодговорног понашања рађа насиље. Насилничко понашање је крајње неодговорно понашање са тешким посљедицама. Стога сваки појединац и група треба схватити посљедице свог понашања и коначно преузети одговорност за такво понашање. У нашем друштву чито је одговорност уопште неприхваћен појам, и требаће много да се ради на едукацији да сви схвате и прихвате одговорност као обавезу. И у Европи политичари често гријеше, али њихов приступ послје грешке знатно је другачији. Тако је, на примјер, пољски министар правосуђа дао оставку због низа самоубистава затвореника, а фински министар спољних послова одступио је због еротских СМС-ова које је послао стриптизети. Бивши словеначки министар Хенрик Гјаркеш није се двоумио шта да учини након што је ухваћен пијан за воланом. „Сматрам да је то непримјерено за једног министра који своју дужност обавља 24 сата на дан. За министре вриједе виши стандарди. Зато сам одлучио одступити“.¹¹ Већ годинама

---

¹¹ Magazin „Provjereno“, 2011, Zagreb.

готово сви наши политичари предводе велике кампање заговарајући улазак у европску породицу. Али, истим тим политичарима прихватање европског начина понашања, потпуно је незамисливо. Кантов категорички императив изражава се принципом универзализације – „дјелуј тако да максима твоје воље у свако доба уједно може да важи као принцип општег законодавства.“¹² Одговорност је једна од најважнијих особина личности. Одговорну особу дефинишемо као ону која је спремна сносити посљедице свог понашања. У данашње вријеме велика већина зна своја права и бори се за њих, али није спремна преузети обавезе. Многима је лакше окривљавати друге а не погледати себе. Лична одговорност је прије свега одговорност према свом животу, одговорност за наше поступке, индивидуалне и егзистенцијалне. По томе се људи и разликују, колико преузимају личну одговорност за своје понашање и колико носе посљедице тог понашања. С друге стране је друштвена одговорност, а то је одговорност једних за друге, једних према другима у породици, заједници, друштву и свијету. Ако код човјека постоји лична одговорност аутоматски преузима и друштвену одговорност. Одговорност није терет, то није дужност, то није нешто што човјек ради против себе, то је животна опредјељење, врлина и начин живота.¹³ Људи не схватају важност одговорности према самом себи и другима, односно друштву и околини у којој живе. Политичко одговорно дјело најбоље се обликује у изреци: „Није човјек због државе, него је држава због човјека“. Држава није сама себи сврха, него је у функцији општег добра, да се води рачуна о сваком њеном држављану као човјеку и као грађанину и да се поштује достојанство сваког човјека! У томе је најморалније и најодговорније да се политичко дјеловање и доношење политичких одлука проводи кроз три облика демократске власти, тзв. тродијелну подјелу власти – законодавну, извршну и судску, строго одијељену једну од друге. Само на тај начин могућа је и загарантована слобода човјека и грађанина, како у његовом личном животу, тако и у његовом политичком дјеловању. Свако непоштовање те подјеле власти и њено изигравање или узурпирање, нужно доводи до корупције и политичког неморала. Сви политичари у једној држави, представљају тај народ и заступају њихове интересе, односно интересе цијелокупног друштва, државе. Ти политичари нису одговорни за једно предузеће, нису одговорни за једну породицу, нису одговорни за један град, они су одговорни за једно цијело друштво. Колико је то тежак посао и колико знања, етике, морала, снаге, воље и карактера захтијева да би се обављао на прави начин. Од предсједника у држави, посланика и лидера политичких странака зависи какав живот чека будуће генерације, да ли ће

¹² Immanuel Kant, *Kritika praktičkog uma*, Naprijed, Zagreb, 1974, str. 64.

¹³ Интернет: <http://hrvatskonebo.com/hrvatskonebo/blog-post/odgovornost-u-hrvatskoj-politici-nepoznati-pojam/> 31.5.2018.

се „одлив мозгова“ наставити из дана у дан или ће људи добити прилику да у својој држави заснивају породице и живе нормалним животом. „Политичка одговорност значи да је сваки службеник лично одговоран и без своје кривице према тијелу или грађанима који су га изабрали или именовали. Схватање да је политичка одговорност само одговорност према бирачима на почетку и истеку мандата, није посљедица незнања, већ раширене праксе да се политичке дужности третирају као подручје нерегулисаних личних слобода и неодговорности.“¹⁴ Због девијација насталих од стране политичких структура у друштву, не постоји политичка одговорност, а ни политички морал. Сјетимо се испита савјести прије исповједи: мишљу, рјечју, дјелом и пропустом. Појам дефинише одговорност као савјесно обављање дужности. Одговорност према себи и властитој савјести и одговорност према другом човјеку или институцији! Може се рећи да је одговорност у моралном смислу и човјекова обавеза и дужност, да својим понашањем сагледа конкретне посљедице својих поступака према себи, свом животу, али и према животима других и свијета у домету свог утицаја на збивања око себе. Одговорност је и врлина. А врлина је морална извршеност особе. То је способност дјеловања у складу са највишим људским и божанским нормама. Одговорност је и моћ, јер онај ко има моћ има и одговорност за ту моћ. Морална одговорност је најважнија и свеобухватнија. Морал нема законске санкције, али неморални појединац иако не носи терет формалне казне, носи терет осуде околине. Наиме, изигравање или неиспуњавање политичких обећања увијек су и повреда моралних норми.

6) ЕВРОПСКО ПРАВО И ОДГОВОРНОСТ

Европска унија је регионална организација европских држава у којој чланице остварују заједничке циљеве, као што су уједначен државни и друштвени развој, слободан проток људи и капитала, висок ниво запослености, заштита права грађана и др.¹⁵ Право Европске уније – комунитарни правни систем (*Acquis Communautaire*) је скуп правних норми којима се регулишу међусобни односи у које ступају субјекти комунитарног права (држављани и правна лица која имају сједиште у некој од држава чланица, саме чланице и њихови органи и органи и институције Европских заједница). Циљеви формирања ЕУ условили су неопходност хармонизације приватног и грађанског права националних држава и стварања комунитарног права, процес који се одвија перманентно, како у оквиру ЕУ

---

¹⁴ Ibid.

¹⁵ Слободан Зечевић, „Недоречености у институционалном систему Европске уније“, *Европско законодавство*, 2017, бр. 59, стр. 9-22.

тако и у државама које теже учлањивању и приближавању овој организацији. Хармонизација права представља поступак усклађивања националних правних система постављањем заједничких принципа и правила. Хармонизација, односно приближавање, не тежи идентичности већ конвергентности различитих правних система. Држава која жели да постане члан ЕУ, као што је Босна и Херцеговина или Република Србија, обавезна је да прилагоди свој правни систем комунитарном. Ово се, према искуству придружених чланица, показало као врло сложен задатак јер је ријеч о праву које показује, донекле, прецедентну (изворну) природу и ствара се превасходно доношењем Уредби и Директива, при чему значајан утицај има тумачење одредби Уговора садржано у пракси Европског суда. Европско приватно право чине правне норме које физичким и правним лицима обезбјеђују слободу дјеловања, аутономију у односу на колективитете којима припадају и на друштво као цјелину, као и на јавну власт. Оно је наднационално право које настаје усклађивањем и прожимањем националних правних поредака држава чланица ЕУ. Чине га све норме које су обавезне за државе чланице, а односе се на њихове грађане. У ужем смислу, ту спадају норме трговинског европског права усмјерене на стварање јединственог европског тржишта, европско грађанско право, право интелектуалне својине и др. У ширем смислу, у европско приватно право спадају и норме радног права, али и норме којима се штите лична права, као право на живот, здравље, тјелесни интегритет, право на приватност и друга. Велику улогу у развоју Европског приватног права и хармонизацији националних права има Европски суд за људска права у Стразбуру и Суд правде Европских заједница у Луксембургу. Иако Суд не може непосредно примијенити неку одредбу закона или укинути националну судску одлуку, у пракси су његове одлуке обавезне, јер је држава која прекрши Конвенцију или ратификовани Протокол, дужна обезбиједити предузимање корективних мјера. То указује на почетке прожимања и приближавања два велика правна система – европско-континенталног и англо-америчког (англосаксонског). То је омогућено заједничким принципима по којима ови правни системи штите исте друштвене вриједности (приватна својина, људска права, проток људи и капитала итд.).

7) ОЛЕ ЛАНДОВА И ДРУГА НАЧЕЛА ЕВРОПСКОГ УГОВОРНОГ ПРАВА

Комисија за европско уговорно право израдила је „Начела европског уговорног права“, позната и као „Оле Ландова начела“,¹⁶ која многи

---

¹⁶ Начела европског уговорног права израдила је посебна комисија формирана 1970. од стране Комисије за европско уговорно право (CECL) на чијем челу је био дански

правници сматрају уводом у европско уговорно право, а у будућности и у Европски грађански законик.¹⁷ „Оле Ландова комисија“ пошла је од чињенице да је ради стварања јединственог европског тржишта и омогућавања успјешног међународног пословања неопходно усагласити приватна права чланица ЕУ. Зато се најприје кренуло од начела као најопштијих правила на којима се темеље и остала рјешења. На начелима је било и најједноставније приближити два велика правна система. С обзиром на постојеће разлике у националним законодавствима, ова начела нису обавезна и имају карактер препоруке пословним људима. Ипак, начела имају велики ауторитет у свим европским државама јер су успјела да отклоне бројне разлике које, у материји уговорног права, постоје између држава чланица и понуде рјешења прихватљива и за систем континенталног права – и за англосаксонско (прецедентно) право. Начела представљају принципе чије прихватање зависи од аутономије воље пословних људи који могу да изаберу њихову примјену. Уколико изаберу примјену ових правила на уговорне стране се не односе правила домаћег права. У погледу примјене Оле Ландових принципа, предвиђено је да ће се ова правила примјењивати као општа правила уговорног права у Европским заједницама, и то:

- када се стране споразумију да их учине саставним дијелом уговора, односно када се о њиховој примјени изричито договоре, или
- уколико нису изабрале неки правни систем, односно правила која се примјењују на њихов уговор.

Поставља се питање – да ли уговорне стране могу да дерогирају императивне норме националног права које се односе на уговорне обавезе? Чланом 1.103 предвиђено је да је то могуће само уколико такву могућност допушта мјеродавно национално право. У сваком случају, на снази остају принудна правила домаћег, наднационалног и правила међународног приватног права. Њихова хијерархија, тј. првенство у примјени, утврђено је обавезом државе да усагласи национално право са ратификованим међународним уговором, или конвенцијом, или га непосредно примијени. Од начела Оле Ландове комисије издвајамо неколико основних:

проф. Оле Ландо, по коме је добила назив. Ова комисија је 1998. објавила први и други дио начела, а 2002. трећи дио начела.

¹⁷ Ова начела треба посматрати заједно са Начелима међународних трговинских уговора (UNIDROIT) из 1994, као и Конвенцијом Уједињених нација о уговорима о међународној продаји робе из 1980. Покушај уједначавања и хармонизације уговорног права остварује се и на подручју електронске трговине, тако што је 1999. донијета Смјерница о електронском потпису.

а) Начело савјесности и поштења у поступању уговорних страна. Стране не могу да искључе или ограниче овај принцип (чл. 1.201). Начело савјесности и поштења има карактер апстрактног правног правила (правни стандард) који се одлуком суда, на основу уобичајених правила понашања, испуњава судом вриједности. У нашем праву, ово начело је предвиђено у чл. 12 ЗОО. Штавише, ЗОО је и у другим правним правилима предвидио примјену начела савјесности и поштења – код допуштености одрицања од промијењених околности (чл. 136 ЗОО), код спрјечавања наступања уговореног услова (чл. 74 ЗОО), код одлучивања о последицама ништавости (чл. 104 ЗОО) итд. Наши судови би приликом примјене овог начела требало да воде рачуна и о пракси Европског суда.¹⁸ Начело савјесности и поштења ријетко се помиње у смјерницама формулисано на овај начин. У већини случајева обавеза савјесног и поштењог поступања изражава се употребом других израза, али то не умањује њен значај. У Принципима европског уговорног права, *Acqui*-принципима и Нацрту заједничког појмовног оквира савјесност и поштење прокламовани су већ у општим одредбама. С обзиром да су ови пројекти својеврсна припрема европске грађанске кодификације, оправдано је очекивање да и у кодификацији ово начело задржи такав статус. Једна од ријетких смјерница која се изричито позива на савјесност и поштење је Смјерница о недозвољеним клаузулама у потрошачким уговорима. Њоме се предвиђа да се клаузуле о којима саговорачи нису посебно преговарали, и које су, противно начелу савјесности и поштења, неповољне за једну уговорну страну, сматрају недозвољеним уколико изазивају значајну и неправедну несразмјеру уговорних права и обавеза обе стране. Начело се овде потврђује у фази тумачења уговора, гдје се уговорне одредбе унапријед састављене од једне стране тумаче на њену штету а у корист друге стране. Осим код тумачења уговора, савјесност и поштење у европском уговорном праву имају посебан значај у фази преговора. Одлука да се уговор закључи, па макар и прелиминарна, доноси се већ у овој фази, па је дужност (истинитог и правовременог) информисања овде посебно наглашена, и изводи се из начела савјесности и поштења. Пандан начелу савјесности и поштења је принцип оправданог очекивања, такође стављен у функцију заштите међусобног повјерења саговорача. По неким ауторима, ово је водеће начело европског уговорног права, мада се у смјерницама не користи израз „оправдано“, већ „разумно“ очекивање. На примјер, саобразност робе процјењује се, између осталог, и на основу тога да ли има оних својстава која је купац разумно могао да очекује, имајући у виду изјаве произвођача или продавца, саопштене путем рекламе, декларације или

¹⁸ Мирослав Лазић, *Облигационо право*, Интернет: http://www.prafak.ni.ac.rs/files/nast_mat/Nova%20pitanja%20iz%20Obligacija%20-%20dodatak.pdf, 3.6.2018.

других ознака о својствима производа (Смјерница о продаји потрошачке робе и гаранцијама). О оправданом очекивању више се води рачуна код оцјене обавезујуће снаге предуговорних информација. У одређеним случајевима, изјаве произвођача (увозника) о својствима производа, саопштене јавности (нпр. у реклами), обавезују га у сваком појединачно закљученом уговору, осим ако их друга страна, закључујући уговор, није узела или није смјела узети у обзир. Те изјаве не постају дио уговора, већ један од критеријума у одабиру оних предуговорних околности о којима су саговорачи водили рачуна и које су одредиле њихово даље понашање. Европски законодавац води рачуна о очекивању, побуђеном понашањем друге стране, и штити га када је оправдано, тј. када треба заштити савјесну страну. Принцип савјесности и поштења је, дакле, довољно еластичан да у своје заштитно подручје привуче и оправдана или разумна очекивања уговорних страна.¹⁹

б) Слобода уговарања је предвиђена чл. 1.102 Начела, као право уговорних страна да могу слободно да закључе уговор и да утврде његов садржај у складу са начелом савјесности и поштења и принудним правилима. У нашем праву је слобода уговарања предвиђена као право на слободно уређење облигационих односа, у границама постављеним принудним прописима, јавним поретком и добрим обичајима (чл. 28 ЗОО). Слобода уговарања је конкретизација правнофилозофског начела аутономије воље у уговорном праву и обухвата право да субјект одлучи о томе да ли ће закључити уговор, када, са киме, да одреди садржину у границама императивних норми итд. Она је ограничена у јавном интересу (нпр. обавезом закључења одређених уговора итд.).

в) Извршење обавеза на начин како је уговорено. Овим начелом је потврђено важење општег принципа *pacta sunt servanda*, тј. да је уговор закон за уговорне стране. Произилази из реализоване слободе уговарања. У нашем праву је чл. 17 ЗОО предвиђена обавеза извршења уговора, а одредбама о прихватању понуде (чл. 39 ЗОО) регулисано је од ког момента се уговор сматра закљученим, што је и вријеме од када обавезује уговорне стране. Начела су истакла обавезу извршења уговора у природи укључујући и „поправку испуњења са недостатком“, али је због непостојања ове обавезе у *Common law* систему предвиђено да „суд није дужан да донесе пресуду о извршењу у природи, осим ако би то учинио према правилима свог сопственог права за сличне уговоре о продаји на која се ова конвенција односи“.²⁰ У чл.

---

¹⁹ Ивана Симоновић, *Основи грађанског права Европске уније, Европско уговорно право*, Интернет: http://www.prafak.ni.ac.rs/files/nast_mat/osnovi_gradjanskog_prava-eu_predavanje.pdf, 13.7. 2018.

²⁰ Мирослав Лазић, *op.cit.*

9.102 наведени су случајеви када се не може прихватити извршење обавезе у природи, и то: уколико би испуњење било незаконито или немогуће; уколико би испуњење дужнику представљало неразумни напор или издатак; уколико се испуњење састоји од пружања услуга или рада личне природе или зависи од личног односа; или уколико оштећена страна може разумно да очекује испуњење из другог извора. У нашем праву, код узајамних уговора, обе стране су, по правилу, дужне да истовремено испуне своје обавезе. У случају немогућности испуњења уговора, гашење обавеза зависи од одговорности једне или друге стране (чл. 137 и 138 ЗО). Само ако ни једна ни друга уговорна страна није одговорна за немогућност испуњења, обавеза се гаси. Ако је дужник одговоран за немогућност испуњења, обавеза се преиначује у новчану вредност, која се назива „штета због неиспуњења“ или „позитивни уговорни интерес“. Ако је за немогућност испуњења одговоран повјерилац, обавеза дужника се гаси, али он задржава своје потраживање према повјериоцу. Начела европског уговорног права представљају најсложенији и међународно најзапаженији пројекат усмјерен ка хармонизацији европског уговорног права. Сматрају се као могућа основа за ново европско приватно право. Дуг период у коме су начела стварана довео је до концепцијских промјена и недостатка координације између појединих дијелова, као и занемаривању неких значајних института уговорног права.

8) МОРАЛ КАО ДРУШТВЕНА ПОЈАВА

Социолошко одређење морала данас је најраспрострањеније. По овом одређењу, морал се најчешће схвата као *друштвена појава и друштвени процес* – „Морал је скуп друштвених норми које субјект, као сопствену безусловну, самоциљну обавезу, засновану на добром као самосталној врховној вриједности, у моралној ситуацији осјећа тренутно, цијелим бићем, а не само увиђа разумом, која често врши притисак на његове природне склоности и остварује његово човјештво, а за чији прекршај он осјећа грижу савјести, док друштво на њега примјењује спољашње санкције уз истовремени захтјев да он осјећа грижу савјести.“²¹ Постоје четири схватања морала као *друштвене појаве*: У првом – морал се сматра друштвеном појавом зато што постоји у људском друштву, као и остале појаве материјалног и нематеријалног свијета. То није тешко научно установити, јер он постоји у односу између људи и регулише такав однос. У другом – морал се схвата као друштвена појава која је производ људског друштва. У трећем – морал се сматра друштвеном појавом која служи

²¹ Радомир Лукић, *Социологија морала*, САНУ, Београд, 1974, стр. 120.

друштву, јер у њему има одређену улогу и врши друштвену функцију. То значи да морал утиче на друштво и изазива одређене промјене у њему. Другачије речено, човјек производећи у друштву производи и морал, а служећи се моралом производи и врши остале промјене у друштву.²² У четвртом – истиче се да морал служи одржавању друштва и да без њега друштво не би могло опстати. Да би се схватило у чему је морал друштвена појава, мора се поћи од тога да је морал у првом реду *духовна појава*, јер представља скуп норми и одређени систематизовани скуп значења (идеја и мисли) које регулишу моралну страну човјековог живота. Самим тим он је и друштвена појава, јер представља непрекинути низ повезаних радњи које трају одређено вријеме и изазивају одређене последице. Стога се морал у социолошким одређењима дефинише и као *друштвени процес*. Најопштије социолошко одређење појма морала дао је академик Радомир Лукић, наглашавајући: „Морал је друштвена духовна творевина, тј. скуп, сплет друштвеног процеса општења међу члановима друштва помоћу одређених материјалних знакова, који својом релативном трајношћу и услед одређеног друштвеног притиска, омогућује да ови процеси имају увијек релативно исту садржину, тј. да се њима саопштавају иста значења. Од других друштвених творевина морал се разликује тиме што му је садржина која се саопштава морална норма, односно морал као духовна појава.“²³ Двије су кључне ријечи у овој дефиницији морала. Прва је – саопштавање, и друга – норма, али морал у друштву, једноставно, функционише као регулатор и израз одређених друштвених процеса.

9) СВИЈЕСТ И ЗНАЊЕ КАО ОСНОВНЕ ПРЕТПОСТАВКЕ И КОМПОНЕНТЕ МОРАЛНОСТИ

Свијест, односно способност за свјесно поступање је основни предуслов и прва компонента моралности. Свијест је својствена само човјеку, који од кад се издвојио као посебан и највиши облик органског бића, не задовољава своје потребе простим и непосредним узимањем одговарајућих објеката из природе, већ ствара планове и замисли како да природне објекте прилагоди својим потребама и произведе нове. Способност човјека да може планирати, пројектовати и радити издваја га и уздиже изнад осталих живих бића, и то не само у погледу моћи, него и у погледу вриједности. Дакле, способност за свјесно поступање је општа претпоставка људске праксе. За моралну праксу и морално поступање посебан значај има свијест као способност учачавања могућих корисних или

---

²² Марија Осовска, *Социологија моралности*, 1963, стр. 181. и даље.

²³ Ibid.

штетних последица индивидуалних поступака и ставова за цјелину живота појединаца и друштва. С обзиром да човјек не живи сам, изолован од осталог свијета, него у заједници са другим људима, он је свакодневно у прилици да доводи појединачне поступке у однос према цјелини. При успостављању тог односа човјек улази у подручје моралног суђења, односно цијењења шта је добро а шта рђаво чинити. Пошто се ради о способности која је својствена само људима, она се може његовати и развијати у друштву путем знања.

10) МОРАЛНО ОСЈЕЊАЊЕ

Поред свијести и знања као важних елемената моралности, човјек је на висини моралног држања кад има *осјећања*. Ово специфично морално осјећање постоји код човјека тек кад личност усваја моралне норме не зато што мора, већ што увиђа да треба да учини добро. Ако човјек не чини добро, он изневјерава не само другог човјека коме би то добро поступање донијело неку корист, већ изневјерава и себе као личност. На постојање природне основе савјести указује осјећање задовољства и незадовољства код човјека. Таква осјећања значе да се личност свјесно идентификује са другима и да према томе просуђује своје поступке. *Осјећање моралне дужности* је једно специфично осјећање у коме човјек осјећа обавезу да поступа праведно. То је осјећање дуга и обавезе не само према спољашњем ауторитету који такво поступање тражи, већ и осјећање обавезе према себи самом. Научници су установили да је човјеку урођен нагон за самоодржањем, који је повезан са нагоном за одржањем врсте. Савремени психолози тврде да, поред ова два нагона, код човека постоји и нагон за друштвеношћу, који се у стручној литератури означава као *gregorni instikt*. Оба ова нагона, у психолошком смислу, повезана су са феноменом саосећања. Виши ниво рационализованих емоција од саосећања потребних за формирање моралне личности чине *љубав и осјећање дужности*. Извршавање моралних норми, које регулишу како односе међу људима тако и многобројне односе у друштву, мора се ослањати и на нека друга осјећања осим љубави. Такво осјећање је *осјећање дужности*. *Осјећање моралне дужности* обавезује човјека да се понаша по неким моралним принципима. Но, ипак, осјећање дужности није осјећање принуђености и морања, већ осјећање требања. Морално одговорна личност осјећа да је морална дужност обавезује да моралне принципе уважава увијек, без обзира на личну корист или удобност. Осјећање дужности за морално уздигнуту личност значи и осјећање властитог достојанства и самопоштовања. Јединка се не препушта својим поривима и нагонима, чиме се издиже на ниво слободне и аутономне личности. Поред свијести и осјећања, трећи важан субјективно-психолошки предуслов моралности је *воља*. Воља као

морална особина садржана је у самосталности, одлучности и спремности за примање одговорности за остваривање или неостваривање људских вриједности, прије свега добра. Етика поставља питања за оправдање дјеловања у оквиру неке теорије начела, у њој промишљамо свој властити морални чин да бисмо видјели шта је с нашом моралношћу уопште и како се она уклапа у наше животне ставове, шта је норма уопште, шта је начело, шта је добро дјеловање. Етика и морал успјешно се намећу људским друштвима управо том својом заједничком способношћу да изразе смисао и вриједности одређеног нормативног поретка друштвеног живота. Неки аутори појам „морала“ радије резервишу за чврсту тачку коју чине норме и осјећај обавезе, док етика за њих прије претходи моралу или чини његов наставак. И заиста, у актуелној употреби морал се често односи на унапријед успостављени нормативни поредак, док се етика више тиче питања и несигурности субјекта који се налази пред практичним избором. На пример, говори се о „етичком циљу“ да би се описало стање свијести субјекта који покушава направити најбољи морални избор. Нема друштва без моралне одговорности. Одговорност је друштвени институт са веома дугом историјом која учи да је „неодговорности било много више него одговорности“ и да је то један од кључних друштвених односа пред којим је дуга будућност. Готово да нема области друштвеног живота у којој не функционише одређени вид одговорности.

11) МОРАЛНА ОДГОВОРНОСТ

Одговорност и обавезе су блиско повезане. Одговорност је социолошка, морална, психолошка, политиколошка, филозофска, правна категорија. Сви имамо обавезу и дужност да испунимо своје одговорности, а одговорни смо за испуњење обавеза. Човјек као друштвено, морално, природно и стваралачко биће је основ одговорности, без обзира о ком се друштву радило, заједно са цјелокупним друштвеним односима. Одговорност се „не може избјећи и кад се хоће“. Да би функционисала одговорност мора бити једнака, а да би била једнака мора бити неједнака. Одговорност је одговорност за све, али да се не би остало на нивоу „апстрактне апстракције“ и наивно упало у вјешто начињену замку да онда нико није одговоран, категорију (појаву) ваља операционализовати не само на историјску него и на стратегијску, оперативну, тактичку, инструменталну димензију. Одговорност је усмјерена на рационализацију понашања, избјегавање негативног, што у извјесном смислу представља ограничавање, али само као компонента за стварање већих претпоставки за слободу. То је реалан, динамички, историјски сложен друштвени дијалектички процес подруштвљења (одговорно друштво), заштите друштвених и личних интереса са ослонцем на политички монопол насиља, друштвену свијест

(морал нарочито) и психу човјека (рацио, свјесно, подсвјесно, предсвјесно, несвјесно). Морал можемо одредити као скуп неписаних и писаних правила која управљају људским дјеловањем. Са аспекта човјековог индивидуалног понашања одговорност се своди на однос и научну верификацију детерминизма, индетерминизма и слободне воље. Два су етичка вида или слоја одговорности: екстерна моралност – као скуп правила морал је друштвена институција, која је по свом обиљежју нешто између закона и конвенција, окренутост ка појединцу (стање његове моралне свијести) и окренутост према другим друштвеним групама у којима живи и ради (објективизирано стање моралне свијести). Морал тежи уопште бити важећи па су због тога многе моралне норме постале и законске. Али морал не прописује санкције тјелесне присиле или одузимања слободе. Конвенције исто тако нису закони, што значи да немају обвезујуће значење и не прописују санкције. Одговорност са санкцијом коју имплицира саставни је дио сваког пословног задатка. Санкција може бити материјална или духовно-морална. Свака одговорност и санкција имају и моралне ефекте у намјери да се изврши компензација за прекршај одговорности. Могуће ју је дескриптивно чињенично истраживати да би се открила њена нормативност; Интерна моралност – правила, норме, обавезе, мотиви, врлине, морална својства која су интерна (унутрашња) из екстерне моралности или морала као друштвене институције. Ријеч је о моралном субјекту, од појединачног става о неком моралном питању до савјести. Са аспекта личности може бити одговорност према себи, одговорност према „горе“ и одговорност према „доле“, одговорност која је наметнута и која је добровољно прихваћена. Због не малог интереса за одговорност и дјелање са оне стране одговорности, одговорност се често у друштвеној и пословној пракси исказује као „сама по себи и за себе“. Негација условљава афирмацију, тј. појавом неодговорности актуелизује се проблем одговорности. Етика и морал успјешно се намећу људским друштвима управо том својом заједничком способношћу да изразе смисао и вриједности одређеног нормативног поретка друштвеног живота.

12) ЕТИКА И МОРАЛ СЛИЧНОСТИ И РАЗЛИКЕ

Морал обухвата конкретност и апстракцију, ирационално, осећајно, емотивно, нагонско, интуитивно, али прије свега рационално, интелектуално, сазнајно, планирано у конкретним поступцима, идеално, захтијевајуће „треба да“. Неки аутори појам „морала“ радије резервишу за чврсту тачку коју чине норме и осећај обавезе, док етика за њих прије претходи моралу или чини његов наставак. И заиста, у актуелној се употреби морал често односи на унапријед успостављени нормативни поредак, док се етика више тиче питања и несигурности субјекта који се

налази пред практичним избором. На примјер, говори се о „етичком циљу“ да би се описало стање свијести субјекта који покушава направити најбољи морални избор. Евидентна су многа неслагања око појмовног одређења морала, јер му се приступа са различитих научно-теоријских становишта (нпр. етика проучава морал као облик друштвене свијести, а социологија као друштвену појаву).

13) ПОЛИТИЧКИ МОРАЛ

Политички морал састоји се од моралних вриједности и норми, које су примијењиве на политички живот заједнице. У примјере политичког морала спадају норме попут норми о једнакости људи, слободи савјести, једнакости пред законом, праву на самоодбрану. Мада, политички морал има „корјене“ у личном моралу, он се од њега разликује и природом својих норми и сфером унутар које се те норме примјењују. Док хумани морал, управља поступцима појединаца, политички морал се примјењује на јавне одлуке политичких и владиних званичника. Погрешно је претпоставити да су хумани морал и политичка етика симетрични. Иако политичари и грађани, као људска бића дијеле сличне моралне обавезе њихове различите улоге у политичком животу друштва намећу им различите моралне обавезе. Тако, „Забране које налазимо у међуличном моралу не могу се механички пренијети у кодекс понашања јавних званичника“.²⁴ Политички морал може допуштати неке поступке, које лични морал забрањује. На примјер, војник може да убија у рату, или државни органи могу да извршавају смртне казне, али ти поступци нису исто што и убиство. Даље, држава може да опорезује своје грађане, али појединац не смије да краде, или да изнуди нешто од друге особе. Политички морал, тако обезбјеђује норме за ефикасну употребу моћи. На тај начин, политичка етика помаже у оправдавању ауторитета власти. Дакле, политику одређује моћ у својим најразличитијим, па и бруталним облицима, а у етици, односно моралу, чак и политичком, доминирају друге вриједности. Тако „Морални принципи имају своје мјесто у срцу појединаца и у обликовању његовог понашања, било као грађанина, било као државног функционера... Али кад понашање појединца бива пропуштено кроз машинерију политичке организације и кад се стопа са понашањем милиона других појединаца да би нашло свој израз у акцијама владе, тада оно доживљава темељни преображај и за њега више нису релевантни исти морални појмови. Влада је извршилац, а не послодавац; и она као и било који други извршилац не може ништа више

---

²⁴ Lea Brilmayer, *American Hegemony: Political Morality in a One-Superpower World*, Yale University Press, New Haven, 1994, p. 25.

но покушати да буде савјест свог послодавца. Посебно, она се не може подвргнути оним највишим законима одрицања и саможртвовања који представљају врхунац моралног развоја појединаца“.²⁵

14) ЕТИКА И ПОЛИТИКА

Политика се често сматрала мјестом дволичности, лажи, преваре и других порока, који сеprotиве отвореном дјеловању моралне особе. Политика се сматрала, заиста потпуно супротном од етике, те сходно томе неморалном дјелатношћу. Политички реализам и морални интегрализам, слажу се у једној ствари: у увјерењу да су етика и политика непомирљиве. Међутим, основе су супротне: док се морални интегрализам одлучује за етику, политички реализам радије жртвује морална начела у корист политичких интереса. Историја политичког дјеловања и науке пуна је реалиста и реализма. Најгласнији теоретичар политичког реализма је Макијавели. Препознати самосталност политичког понашања не значи негирати његову повезаност с подручјем етике. Ако би политичка опредјељења била морално неутрална у строго политичком оквиру, она то више нису у ширим оквирима свеукупног остварења човјека. Укључивање политике у подручје људске дјелатности сматрало се узроком настанка моралне димензије на подручју политике. Као људско дјеловање, политика усваја цијелу димензију вриједности особе. Она би требало да припада не само сфери средстава, већ и сфери сврхе. Одговорност у политичком дјеловању јесте израз моралности, тако схваћене, појединца као субјекта. У уском односу са претходно реченим, постоје још нека размишљања, која су усмјерена према аксиологији. Политика је уврштена у вриједносни систем који управља животом људи. Било је покушаја, да се однос политике и етике оправда помоћу циља који оправдава политичка заједница. Ако се политичка моћ оправдава постизањем неког добра, онда је баш постизање тога добра оно што нужно повезује етику и политику. Томисти су у свом размишљању ишли тим путем, и сматрали су да је то добро, према којем мора тежити свака истинска политика, опште добро. Арангурен је оцијенио моралну димензију политике као „конститутивну проблематичност, која се драматично проживљава“.²⁶ Тај драматични приступ значи потврду мучне спојивости, увијек спорне и проблематичне етике и политике, која се заснива на напетости ширег значаја, на напетости моралног живота као моралне борбе, која је „стално присутни задатак, а не замрзнута у свом стању савршенства“.²⁷

²⁵ George Kennan, *Realities of American Foreign Policy*, Norton, New York, 1996, p. 48.

²⁶ Jose Aranguren Lopez Luis, *Etica y Politica*, Madrid, 1968, p. 63-111.

²⁷ *Ibid.*, p. 103-104.

15) САВЈЕСТ КАО ОСЛОНАЦ ПОЛИТИКЕ

Савјест је за Хегела, „светиња, коју би било дрскост дирнути“.²⁸ Савјест је „апсолутно овлашћење“ које једино зна шта је добро, и само добро признаје. Дакле, савјест представља моралну осјетљивост, језгро вриједности и субјективну одговорност.²⁹ Истинска савјест је, за Хегела, увјерење да се хоће оно „што је по себи и за себе добро; она стога има чврста начела; а та начела њој су за себе објективна одређења и дужности“.³⁰ Она је важан чинилац структуре и дјеловања моралног живота. Због савјести особа остаје „погођена“ моралношћу, а морални процес са своје стране остаје означен дјеловањем особе. Морална осјетљивост је сједиште моралности, а суд савјести је извршитељ те осјетљивости. Савјест можемо описати следећим ријечима: то је аксиолошка варијанта, психолошке савјести, чији темељи имају корјене у неурофизиолошким процесима и чији је врхунац „формализација“ људског живота. Даље, она представља и цјелокупно дјеловање особе, а не само функционални вид (интелектуализам) или етичку природеност (волунтаризам) или легалистичку примјену (легализам). То је као мјесто у којем се моралне вриједности прихватају и усвајају, сигуран пут до потпуног поштовања међу особама.

16) ИЗВОРИ

- Aristotel, *Politika*, Globus, Zagreb, 1989.
- Aranguren L. L. J., *Etica y Politica*, Madrid, 1968.
- Brilmayer, L., *American Hegemony: Political Morality in a One-Superpower World*, Yale University Press, New Haven, 1994.
- <http://franjevci-split.hr/pdf/Pojam-odgovornost-Vuckovic.pdf>, 15.7.2018.
- Jonas, H., *Das Prinzip Verantwortung*, Suhrkamp, Frankfurt, 1989.
- Kant, I., *Kritika praktičkog uma*, Naprijed, Zagreb, 1974.
- Kennan, G., *Realities of American Foreign Policy*, Norton, New York, 1996.
- Корни, Д., *Етика информисања*, Београд: CLIО, 1999.
- Magazin „*Provjereno*“, 2011, Zagreb.
- Veber, M., *Vlast i politika*, *Politika kao poziv*, Hrvatsko sociološko društvo, Zagreb, 1999, str. 205.
- Вучковић, А., *Појам одговорности*, Интернет:
- Даниловић, Н., *Морал војске у грађанском рату*, Извод из монографије посвећене теоријским основама етике и морала, Задужбина Андрејевић, Београд, 1999.

Лазић, М., *Облигационо право*, Интернет: http://www.prafak.ni.ac.rs/files/nast_mat/Nova%20pitanja%20iz%20Obligacija%20-%20dodatak.pdf, 3.6.2018.

Лукић, Р., *Социологија морала*, САНУ, Београд, 1974.

Осовска, М., *Социологија моралности*, 1963.

Симоновић, И., *Основи грађанског права Европске уније, Европско уговорно право*, Интернет: http://www.prafak.ni.ac.rs/files/nast_mat/osnovi_gradjanskog_prava-eu_predavanje.pdf, 13.7. 2018.

Зечевић, С., „Недоречености у институционалном систему Европске уније“, *Европско законодавство*, 2017, бр. 59.

Зечевић, С., *Европски идентитет*“, *Европско законодавство*, 2015, бр. 51.

RESPONSIBILITY AND ITS EXISTENCE IN THE POLITICS

The paper deals with the issue of responsibility as an ethical concept and as one of the key features of human activity. The question of responsibility (pre-contractual or any other) is related to the question of the place and the reach of the principle of conscientiousness and fairness in the legal system of the European Union and in our country. Therefore, the basic principles underlying responsibility are analyzed in this paper. The conditions (assumptions) of the existence of morality and the special importance of conscientiousness for moral practice and moral behavior have been processed individually. Special attention is dedicated to analyzing the types of responsibilities and their disadvantage. Part of the work is dedicated to defining the scope of different types of responsibilities, and above all political responsibility in our country and in Europe. The compatibility of the solutions accepted in our legislation with the rules of European contract law regarding the regulation of this institute is considered at the end of this paper.

Key words: Responsibility, ethics, moral responsibility, political responsibility.